

Ірина Кучеренко

ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА: МІЖ ПОЛІТИЧНИМИ КОНСТРУКТАМИ ТА УКРАЇНСЬКИМИ РЕАЛІЯМИ

У статті розглядається питання ціннісного аспекту політичної організації українського суспільства, його сутність, що, в свою чергу, характеризує наявний політичний режим у країні. Увага акцентується на стратегії модернізації країни як мети формування громадянського суспільства.

Ключові слова: *політична організація, політична система, модернізація, громадянське суспільство.*

Kucherenko Iryna. Political organization of society: between political constructs and Ukrainian's realities. Abstract: *The author is research political organization and some aspects and problems modernization of civil society.*

Keywords: *political organization, political system, modernization, civil society.*

Актуальність дослідження питання політичної організації українського суспільства зумовлена, з одного боку, нагальною потребою сучасного політичного процесу в Україні, а з другого боку, це питання є складовою ключових теоретичних моделей пояснення власне самої суті політики. Оскільки виступаючи безпосереднім суб'єктом суспільних відносин, людина або організовані самостійні групи людей, взаємодіючи, вже тим самим визначають характер таких відносин. У людських взаєминах (між громадянами), у взаєминах влади й народу (між державою і громадянським суспільством), у взаєминах між різними носіями влади (між суверенами).

Наведений перелік у політичному житті сучасного українського суспільства пов'язаний із вибором українського народу на користь ліберальної демократії, а отже, й відповідної їй системи політичних цінностей, що, в свою чергу, базуються на цінностях лібералізму — свободі та права людини, народовладді, конкуренції, верховенстві закону,

приватній власності. Тут принагідно згадаємо, що спадщина тоталітарної системи, яка панувала в Україні, виключала такий характер людських взаємин, оскільки повністю контролювала усі форми життєдіяльності суспільства і життя кожної людини зокрема. Саме тому сучасний досвід політичного розвитку будь-якого суспільства переконливо свідчить, що єдиним засобом запобігання переростання демократії в ту чи іншу форму диктатури є підпорядкування діяльності її інститутів влади цінностям, які утверджують пріоритет права і свободи індивіда. Однак особливості сучасної демократії є такими, що не особа чи народ є головною рушійною силою політики в сучасній демократичній державі. Головною рушійною силою політики є група. Зацікавлена група – це центральний елемент демократичної політичної системи, яка гарантує реалізацію інтересів, прав і свобод особи. І лише в групі й міжгрупових стосунках особистість формується, визначаються її інтереси, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки і політичної діяльності. У складі груп особа набуває можливості виявлення й захисту власних інтересів. Саме групи, з яких складається народ, конкурують між собою в боротьбі за владу. У такій політичній боротьбі присутність етичних факторів дає змогу віднаходити шляхи і створювати технології «пом'якшення» перебігу демократизації, зробити його водночас стабільнішим і гуманнішим. Якраз на цьому питанні актуалізує і свої дослідження відомий вітчизняний політолог О. Дергачов, слушно обґрунтовуючи важливість проблеми підтримання певних демократичних стандартів з огляду на те, що демократії доводиться проходити суворі випробування під тиском процесів глобалізації та конкретних геополітичних обставин. Про це він зазначає так: «Норми демократії в їх сучасному вигляді є продуктом багатовікової історичної практики багатьох народів. Вони ввібрали в себе як гуманістичні ідеали, настанови етики та моралі, так і технології організації людських спільнот. Вони дали поштовх розвитку права та переважно на ньому ж базуються» [1, с. 95]. Таким чином, політична організація суспільства – це, перш за все, стійка форма людських взаємин, яким притаманна принциповість, дотримання

норм, відстоювання цінностей і поставленої мети в єдиній політичній практиці. В структурі ж політичної системи держави – це один із основних важелів впливу на державну владу. Досягається така організація завдяки відповідній лінії поведінки держави, політичною елітою та участю суспільних груп, громадян суспільства в політичному житті: створення політичних партій, членство в масових політичних чи неполітичних, але впливових організаціях, участь у масових політичних акціях підтримки влади чи протестуючи проти неї, в соціальному контролі політики, у відповідальних процесах її демократичної організації, формування громадської думки тощо.

Політична активність людей, їх дії, поведінка пов'язані з контролем над владою чи тиском на неї, є однією з головних ознак сучасного політичного демократичного процесу в сучасній Україні. Хоча, як свідчить останній моніторинг новин, питання висвітлення перебігу масової активності людей у суспільних процесах має дещо дискусійний характер, а відповідно, малодосліджений. Зокрема, останнім часом в Інтернет-повідомленнях пройшла інформація про те, що, за даними МВС, в Україні у 2011 р. відбулося близько 160 тисяч різного роду маніфестацій, акцій, пікетувань. Про це заявив голова Верховної Ради Володимир Литвин [2]. У порівнянні, за вимірами громадських організацій у попередні роки, зокрема за період з жовтня 2009 по грудень 2010 рр. в Україні було зафіксовано понад 3600 протестних дій, або у середньому близько восьми акцій протесту щодня. Про це йдеться в повідомленні від 11 січня 2012 р., з відповідними Інтернет-посиланнями на авторитетні джерела, керівника програм розвитку громадянського суспільства УНЦПД Юлії Тищенко [3]. Для порівняння наведемо приклад ще одного Інтернет-повідомлення від 10 квітня 2012 р., автори якого досить переконливо доводять, що дані МВС про те, що в Україні у 2011 р. відбулося 160 тисяч акцій протесту є перебільшенням з огляду на те, як з'ясували самі дописувачі наведеного повідомлення (отримавши офіційного листа від Департаменту громадської безпеки МВС України), МВС ніякої окремої статистики мирних зібрань не веде, а в свої

160 тисяч включають масові заходи будь-якого характеру, в тому числі культурні, релігійні, спортивні, святкування пам'ятних дат, професійних свят. А насправді це максимум 16 тисяч подій на рік, або 43 на день, що з урахуванням того, що в країні 414 райцентрів і 27 обласних центрів і прирівняних до них, складає в середньому одні мирні збори на 10 міст на день. З яких 20 % насправді відбувається в Києві [4]. Тому, як доводять автори свого повідомлення, є всі підстави вважати, що всього було проведено близько 16000 мирних зібрань за 2011 р., що в десять разів менше, про що повідомив у своїй заяві Володимир Литвин.

Наведена репрезентація фактів є промовистим прикладом актуалізації власне самого питання ціннісної складової політичної організації суспільства, його сутність, що, в свою чергу, характеризує наявний політичний режим у країні. Адже падіння тоталітарного режиму й наступні політичні перетворення, як свідчать пострадянські трансформації, не обов'язково швидко призводять до становлення тих чи інших форм ліберальної демократії. Саме тому критерієм істинності політичної активності людей є політична практика та її наслідки, що з плином навіть незначного проміжку часу унаочнить, чи є і будуть надалі факти політичної активності лише символічним залученням мас у політичні видовища для імітації демократичності політичного процесу в країні, чи політична активність є і буде надалі проявом свободи мирних зібрань і взагалі демократичного розвитку України.

Хоча, як свідчить текст Щорічного Послання Президента України В. Януковича до Верховної Ради України, керівництво Української держави активно вибудовує подаліше втілення стратегії модернізації країни та створює умови для незворотності модернізаційних змін, проявом і гарантією яких слугуватимуть позитивні соціальні наслідки реформ [5, с. 25]. Стосовно питання політичної організації суспільства сам Президент говорить про це наступне: «Однією з основних проблем здійснення суспільних реформ на даний момент є низький ступінь участі громадян у процесах їх розроблення, реалізації та коригування.

Відповідно, розширення соціальної бази реформ, перетворення громадськості на дієвого суб'єкта суспільних перетворень є одним із перших етапів суспільних реформ... Настав час запровадження суспільної моделі, відповідно до якої питання життєдіяльності суспільства вирішується самими громадянами та добровільно створеними ними об'єднаннями на основі узгодження індивідуальних і групових інтересів» [6, с. 28–29]. Успішний результат функціонування такої моделі, на думку В. Януковича, передбачає набуття громадянами ціннісно-нормативної бази в якості патріотичного налаштування, політичної та соціальної активності, вимогливості до влади у поєднанні з особистою відповідальністю. Звісно, таку модель суспільства може запропонувати основний суспільний інститут – громадянське суспільство.

У контексті сказаного зазначимо, що успіх модернізаційних змін, соціальних реформ у напрямку їх демократичності значною мірою залежить, з одного боку, від рівня розвитку громадянського суспільства, від ступеня участі громадян у різних формах самоорганізованої суспільної активності, а з іншого боку, від ступеня рівня довіри в суспільстві, зокрема довіри до органів та інститутів влади.

Разом з тим варто пам'ятати, що українське суспільство, як і будь-яке інше, далеко неоднорідне з його різноманітними груповими інтересами, національними та регіональними. А в таких умовах особливо загострюється питання зрозумілого відкритого діалогу між владою і суспільством. Громадські організації своїм впливом на владу повинні примусити її слухати їхні вимоги, а влада, відповідно до своєї ролі, зобов'язана почути та узгодити ці вимоги. Поки що ж, як свідчать самі реалії, та, відповідно, численні дослідження науковців [7], зокрема Л. Нагорної [7, с. 197], паростки громадянського суспільства залишаються слабкими, а влада досі не розуміє життєвої потреби в механізмах зворотного зв'язку. Тому успішність проголошеного Президентом України курсу на подальше втілення стратегії модернізації країни залежатиме від запровадження в суспільно-політичну практику переконливих об'єднавчих стратегій. Адже, як слушно відзначає

Л. Нагорна, лише політичні нації покликані певною мірою згладити неспівмірність різних ідентичностей і забезпечити в такий спосіб фундамент громадянської солідарності та водночас наполегливо вчити громадян відрізняти реальні групові настрої від фантомів і політичних конструктів, створюваних елітами у власних вузькогрупових цілях.

Власне роль політичних еліт у політичній організації суспільства є одним із визначників характеру політичного режиму в країні. Що ж до оцінки перспектив його демократизації, то, за твердженням О. Дергачова, вона «досить жорстко пов'язана з наявністю відповідного потенціалу в політичній еліті та можливими якісними змінами у владі» [8, с. 107].

Безумовно, контролюючи значну частину суспільних ресурсів і серйозно впливаючи на вироблення та здійснення політики у всіх сферах суспільного життя, саме на політичній еліті зосереджена і значна доля відповідальності у здійсненні реформ та процесів модернізації країни. Однак, на превеликий жаль, наведена характеристика політичних еліт є радше винятком, ніж правилом для її українських представників. Сучасна політична еліта, як це переконливо аргументують дослідження авторитетних вітчизняних політологів, є суспільно неефективна. І «причина цієї неефективності не лише у відсутності умінь і знань, у тому, що вона не має внутрішньої потреби враховувати інтереси суспільства. ...Певною мірою це пояснюється і тим, що переважна більшість політичної еліти походить із сільської місцевості або невеликих міст і є носіями традиційної культури, одним із визначальних компонентів якої є трайбалізм – схильність до культурної та суспільно-політичної племінної відокремленості, простіше містечковості, клановості та кумівства. ...У результаті політична еліта змогла запропонувати лише ту систему цінностей, що є близькою для неї самої. Виразними рисами цього устрою є нехтування суспільними інтересами, безконтрольність, безвідповідальність, непрозорість. Близкістю до центрів прийняття державних рішень, демонстративним надвиглядом особистим споживанням почали вимірювати публічну репутацію певного представника еліти. Головним

для сучасної політичної еліти є орієнтація на цінності власного споживання. Звідси пріоритет егоїстичних (корпоративних, групових) інтересів над національними, надвисокий рівень корумпованості влади. ...До того ж, правляча еліта розбещує суспільство, що призводить до корозії моральних цінностей. ...Молоді люди починають думати, що досягти «елітарних позицій у суспільстві можна лише нехтуючи нормами моралі» [9, с. 53–54].

До речі, деякі науковці [10, с. 81] в українській політичній еліті вбачають певну інфантильність, спричинену не в останню чергу тривалим домінуванням залишків радянського різновиду державного патерналізму, що й зумовлює мляве реагування на вимоги та виклики часу.

Таким чином, у періоди, коли в українському суспільстві спостерігається тенденція до збільшення протестних настроїв [11], коли увага всієї країни прикута до кризових явищ, спричинених судовими процесами навколо лідерів опозиційних сил, наведений огляд діяльності політичних еліт є суттєвим викликом на шляху побудови стабільної системи державної влади в Україні. Тому що збільшення розриву між широкими верствами населення та політичною елітою стимулюється і провокується самою елітою, яка засобами своєї діяльності створила принципову непрозорість влади, що може призвести до подальшого розколу в суспільстві, підбурюючи його на радикальні дії.

1. Дергачов О. П. Становлення державності за умов інтернаціоналізації //Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України ; ред. кол.: М. І. Михальченко (голова) та ін. – К. : Знання України, 2008.

2. Литвин В. За рік пройшло 160 тис. акцій протесту. Режим доступу : http://news.dt.ua/POLITICS/litvin_za_rik_proyshlo_160_aktsiy_protestu_pri_povniy_zgurtovanosti_vladi_z_vr-94809.html

3. Юлія Тищенко. Від протестів до виборів. Нариси щодо 2011-го політичного. Режим доступу <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/01/11/6901954/>

4. Наталка Зубар, Олександр Северин. Скільки ж все-таки в Україні відбувається мирних зібрань? А «акцій протесту»? Режим

доступу : <http://maidan.org.ua/2012/04/skilky-zh-vse-taky-v-ukrajini-vidbuvajetsya-myrnyh-zibran-a-aktsij-protestu/>

5. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011.

6. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011.

7. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність як фактор впливу на вітчизняний політичний процес // Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України ; ред. кол.: М. І. Михальченко (голова) та ін. – К. : Знання України, 2008; Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007; Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К., ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011; Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні : навч. посібник / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров та ін. – К. : Либідь, 2008.

8. Дергачов О. П. Становлення державності за умов інтернаціоналізації // Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України ; ред. кол. : М. І. Михальченко (голова) та ін. – К. : Знання України, 2008.

9. Див. у : Рудич Ф. М. Політична система сучасної України: спроба політологічного аналізу // Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України ; ред. кол.: М. І. Михальченко (голова) та ін. – К. : Знання України, 2008.

10. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К., ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011.

11. Дорош С. Радикальне обличчя протестів в Україні. Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/inozmi/bbc/2011/11/2/6724422/>; Для протестів в Україні потрібна остання крапля. Режим доступу : <http://www.newsmarket.com.ua/2012/02/dlya-protestiv-v-ukrajini-potribna-ostannya-kraplya/>